Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 336
IJTIMOIY-GUMANITAR FANLAR

KORXONALARDA INVESTITSION JARAYONLARNI BOSHQARISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI (FARG'ONA VILOYATI SANOAT KORXONALARI MISOLIDA)

Abdusalom Abdumalikovich Siddikov*
Farg'ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi (PhD)
✉ abdusalom1@gmail.com

ANNOTATSIYA

maqolada sanoat korxonalarida investitsion jarayonlarni boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirishning ilmiy-amaliy yo'nalishlari ko'rib chiqilgan. Alohida investitsion loyihalarni parokanda boshqarish amaliyotidan strategik rejalashtirish, investitsion ehtiyojlarni diagnostika qilish, loyihalarni ko'p mezonli baholash, investitsion portfelni shakllantirish, moliyalashtirish manbalarini tanlash, risklarni boshqarish, raqamli monitoring va postinvestitsion auditni yagona tizimda birlashtiruvchi integrallashgan boshqaruv modeliga o'tish zarurati asoslangan. Investitsion loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlarini kapital qiymati, qarz yuklamasi, pul oqimlari va risklarga chidamlilik nuqtai nazaridan takomillashtirish bo'yicha yondashuvlar taklif etilgan. Farg'ona neftni qayta ishlash zavodi (FNQIZ), "Farg'onaazot" AJ hamda Farg'ona kimyoviy tolalar zavodi uchun differensial taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Asosiy e'tibor texnologik modernizatsiya, resurs tejamkorligi, moliyalashtirishni diversifikatsiya qilish, investitsion boshqaruvni raqamlashtirish va kapital qo'yilmalar natijadorligini oshirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar

investitsiya, investitsion jarayon, investitsion loyiha, sanoat korxonasi, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm, investitsion portfel, moliyalashtirish, risk, modernizatsiya, raqamlashtirish, postinvestitsion audit, Farg'ona viloyati.

DOI: 10.5281/zenodo.21743240

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda sanoat korxonasining barqaror rivojlanishi faqat jalb qilinayotgan investitsiyalar hajmi bilan emas, avvalo, ularni boshqarish sifati bilan belgilanadi. Kapital qo'yilmalar hajmining ortishi o'z-o'zidan texnologik yangilanish, mehnat unumdorligi yoki raqobatbardoshlikning oshishini kafolatlamaydi. Kutilayotgan iqtisodiy natija investitsion ustuvorliklarni qanchalik asosli belgilash, loyihalarni tanlash, moliyalashtirish tuzilmasini shakllantirish, risklarni taqsimlash va yakuniy natijalarni nazorat qilish sifatiga bevosita bog'liq. Neftni qayta ishlash va kimyo sanoati kabi kapital sig'imi yuqori tarmoqlarda investitsion boshqaruv masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur tarmoqlardagi yirik loyihalar katta moliyaviy resurslar, uzoq amalga oshirish muddati hamda texnologik, valyuta, xomashyo, bozor va ekologik omillarga yuqori bog'liqlik bilan tavsiflanadi. [1; 3]

Amaliyot tahlili investitsion boshqaruvdagi asosiy muammolardan biri uning fragmentar xususiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Investitsion takliflar turli tarkibiy bo'linmalar tomonidan turli mezonlar asosida shakllantirilishi, ayrim hollarda esa korxonaning umumiy investitsion portfeli bilan yetarli darajada muvofiqlashtirilmasdan moliyalashtirilishi mumkin. Natijada alohida loyiha iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq bo'lsa ham, bir vaqtning o'zida amalga oshirilayotgan loyihalar majmui korxonaning moliyaviy, mehnat va texnik resurslariga ortiqcha bosim keltirib chiqarishi, umumiy investitsion riskni oshirishi mumkin. [6]

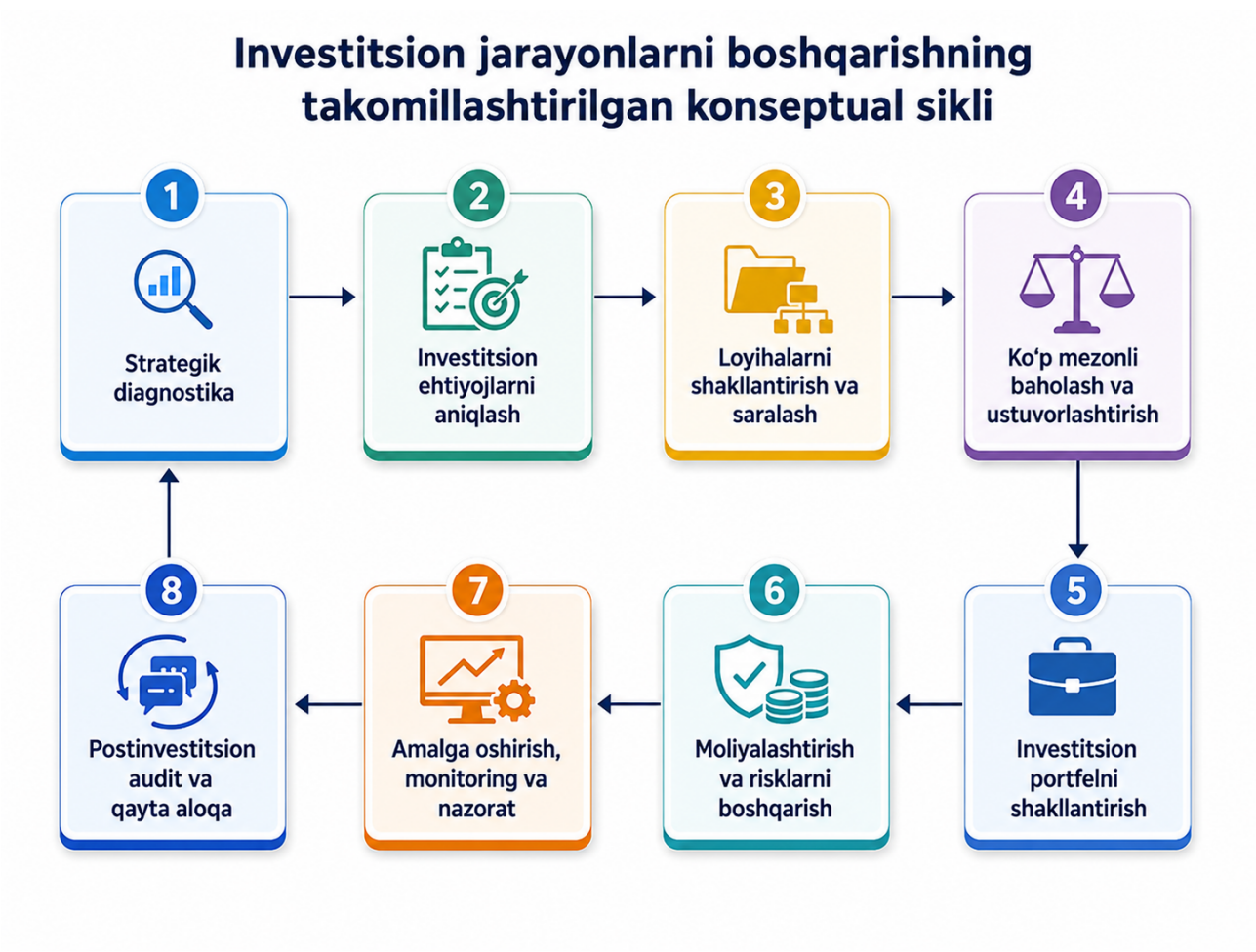
Shu sababli investitsion boshqaruvni takomillashtirish barcha bosqichlarni yagona qaror qabul qilish mantig‘i asosida birlashtiruvchi yaxlit tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni shakllantirishni talab etadi.Tadqiqotning maqsadi sanoat korxonalarida investitsion jarayonlarni boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirishning konseptual va amaliy yo‘nalishlarini ishlab chiqish hamda ularni Farg‘ona viloyati sanoat korxonalari misolida asoslashdan iborat.

Taklif etilayotgan konseptual yondashuv investitsion jarayonni uzluksiz boshqaruv sikli sifatida ko‘rishga asoslanadi. Bunda strategik diagnostika, investitsion ehtiyojlarni aniqlash, investitsion takliflarni shakllantirish, dastlabki saralash, kompleks baholash, ustuvorlashtirish, investitsion portfelni shakllantirish, moliyalashtirish, amalga oshirish, monitoring, natijalarni baholash va qayta aloqa o‘zaro bog‘langan yagona tizim sifatida faoliyat yuritadi. [4]

Bunday yondashuv investitsion qarorlarni bir martalik va o‘zaro uzilgan harakatlar sifatida emas, korxona strategiyasini amalga oshiruvchi uzluksiz boshqaruv jarayoni sifatida tashkil etishga imkon beradi. Strategik diagnostika bosqichida asosiy vositalarning holati, texnologik eskirish darajasi, ishlab chiqarish xarajatlari tarkibi, energiya va resurs sig‘imi, ishlab chiqarishdagi cheklovlar, ekologik talablar, bozor holati va moliyaviy imkoniyatlar kompleks tahlil qilinishi lozim.

Farg‘ona neftni qayta ishlash zavodi uchun qayta ishlash chuqurligi, texnologik qurilmalar o‘rtasidagi bog‘liqlik, energiya samaradorligi va mahsulot tarkibi asosiy diagnostik yo‘nalishlar hisoblanadi. “Farg‘onaazot” AJ uchun esa tabiiy gaz va energiyaning birlik mahsulotga sarfi, texnologik samaradorlik, mahsulot portfeli hamda eksport salohiyati muhim o‘rin tutadi. Farg‘ona kimyoviy tolalar zavodida esa huquqiy, texnik, mulkiy va bozor holatini kompleks diagnostika qilish birlamchi vazifa hisoblanadi. [7]

Investitsion ehtiyojlarni majburiy investitsiyalar, aktivlarni almashtirish, xarajatlarni kamaytirish, ishlab chiqarishni kengaytirish, innovatsion va raqamli loyihalar, ekologik investitsiyalar hamda strategik transformatsion loyihalarga ajratish maqsadga muvofiq. Bunday tasnif turli mazmundagi loyihalarni bir xil moliyaviy



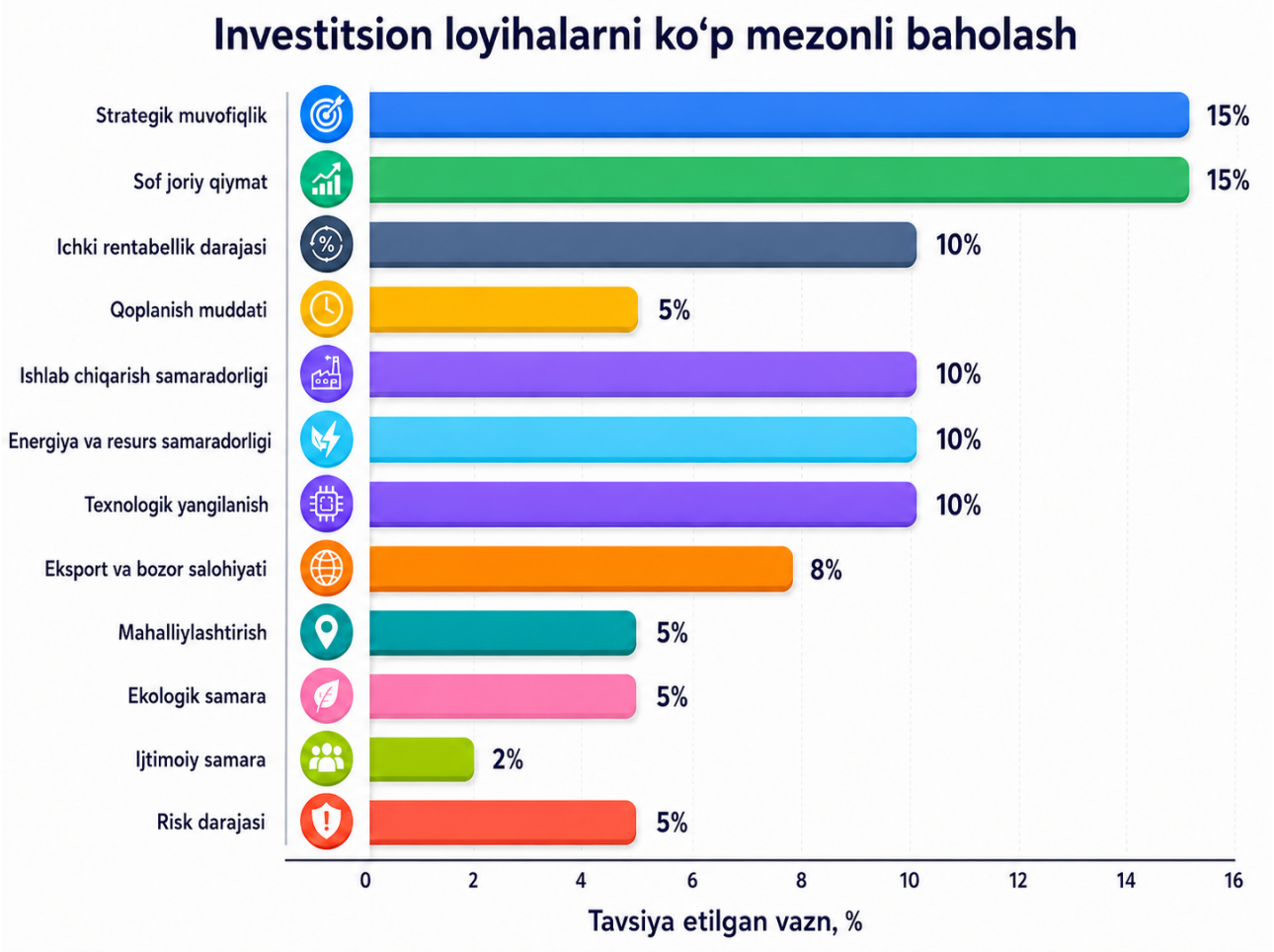
mezon bilan baholashga yo‘l qo‘ymaslikka xizmat qiladi.

1-rasm. Investitsion jarayonlarni boshqarishning takomillashtirilgan konseptual sikli

Investitsion boshqaruvning shaffofligi va loyihalar o‘rtasidagi taqqoslanuvchanlikni ta’minlash maqsadida yagona investitsion loyiha pasportini joriy etish taklif etiladi. Har bir investitsion tashabbus bir xil tarkibiy talablar asosida rasmiylashtirilishi lozim. Loyiha pasportida loyihaning maqsadi, strategik asoslanishi, kapital xarajatlar hajmi, amalga oshirish muddati, moliyalashtirish manbalari, rejalashtirilgan ishlab chiqarish quvvati, pul oqimlari prognozi, NPV va IRR ko‘rsatkichlari, qoplanish muddati, texnologik samara, tannarxga ta’sir, energiya samaradorligi, ekologik ko‘rsatkichlar va asosiy risklar aks ettirilishi kerak.Yagona format investitsion tashabbuslarning bir qismi faqat texnik, boshqalari esa faqat moliyaviy yoki ishlab chiqarish zarurati asosida asoslanib qolishining oldini oladi. Natijada qaror qabul qiluvchi organlar barcha loyihalarni yagona axborot maydonida qiyosiy baholash imkoniyatiga ega bo‘ladi. [8]

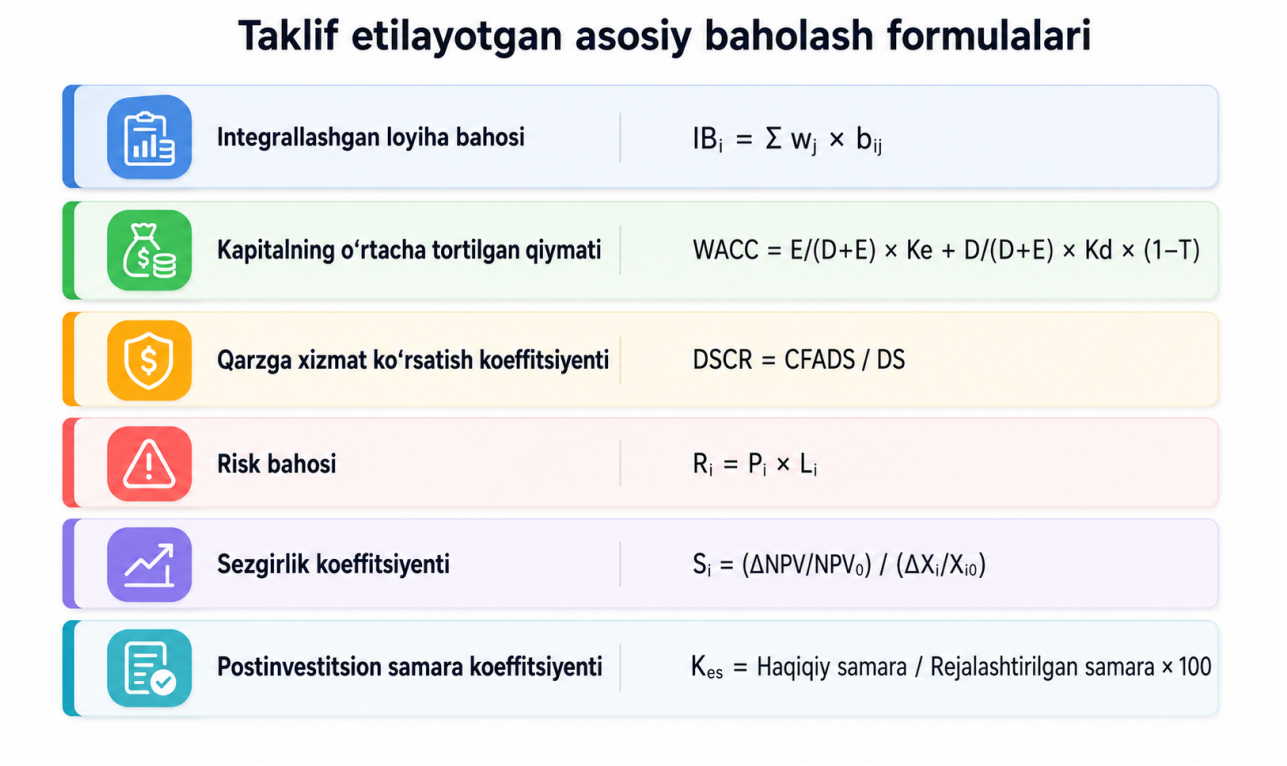
Investitsion loyihalarni tanlash sifatini oshirishning muhim yo‘nalishi ko‘p mezonli baholash tizimini joriy etishdir. NPV, IRR, rentabellik indeksi va qoplanish muddati kabi an’anaviy moliyaviy ko‘rsatkichlar investitsion qarorlar uchun muhim bo‘lsa-da, ular sanoat loyihalarining barcha strategik va texnologik oqibatlarini to‘liq aks ettirmaydi.

Masalan, ekologik loyiha to‘g‘ridan-to‘g‘ri yuqori moliyaviy rentabellik yaratmasligi mumkin, biroq ekologik xavf, jarima va avariya ehtimolini sezilarli kamaytiradi. Xuddi shuningdek, uskunalarni raqamli diagnostika qilishga yo‘naltirilgan investitsiyalar bevosita daromad yaratmasdan turib, rejasiz to‘xtashlarni qisqartirishi va aktivlardan foydalanish samaradorligini oshirishi mumkin.



Shu sababli investitsion loyihalarning integrallashgan bahosini strategik muvofiqlik, moliyaviy natijadorlik, ishlab chiqarish samaradorligi, energiya va resurs tejamkorligi, texnologik yangilanish, eksport salohiyati, mahalliylashtirish, ekologik va ijtimoiy samara hamda risk darajasini birlashtiruvchi ko‘p mezonli tizim asosida shakllantirish maqsadga muvofiq.

2-rasm. Investitsion loyihalarni ko‘p mezonli baholash mezonlari va tavsiya etilgan vaznlar



Integrallashgan baholash quyidagi umumiy bog‘liqlik orqali ifodalanadi: $\mathbf{IB_i = \Sigma\, w_j \times b_{ij}}$ bu yerda IB_i — i-loyihaning integrallashgan bahosi; w_j — j-mezonning vazni; b_{ij} — i-loyihaning j-mezon bo‘yicha ballik bahosi. Tavsiya etilayotgan vaznlar korxona tarmog‘i, strategik maqsadlari va moliyaviy cheklovlariga qarab qayta ko‘rib chiqilishi mumkin.

3-rasm. Investitsion loyihalarni baholash va moliyalashtirishda qo‘llaniladigan asosiy formulalar

Alohida loyihalarni mustaqil boshqarish amaliyotidan investitsion portfelni boshqarishga o‘tish korxonadagi kapital taqsimotining samaradorligini oshiradi. Investitsion portfel strategik ustuvorliklar, moliyaviy cheklovlar, amalga oshirish muddatlari va risklar muvozanati asosida shakllantirilishi lozim.

Barcha investitsion resurslarni faqat ishlab chiqarishni kengaytirish loyihalariga yo‘naltirish ta’mirlash, xavfsizlik va ekologik barqarorlikning moliyaviy ta’minotini zaiflashtirishi mumkin. Aksincha, faqat qo‘llab-quvvatlovchi loyihalarni moliyalashtirish texnologik ortda qolish xavfini kuchaytiradi.Shu sababli investitsion portfelda xavfsizlik va ekologiya, aktivlarni yangilash, xarajatlarni kamaytirish, ishlab chiqarishni kengaytirish, innovatsion va raqamli transformatsiya hamda yangi bozorlarni egallashga qaratilgan strategik loyihalar o‘rtasida muvozanat ta’minlanishi kerak. Aniq nisbatlar texnik va moliyaviy audit natijalariga ko‘ra belgilanadi. [9]

Takomillashtirilgan tashkiliy mexanizm vakolat va javobgarlikning aniq taqsimlanishini ta’minlashi kerak. Buning uchun investitsion boshqaruvni strategik, muvofiqlashtiruvchi va operatsion darajalarga ajratish taklif etiladi. Strategik darajada korxona rahbariyati investitsion strategiya, kapital qo‘yilmalar limiti va ustuvor yirik loyihalarni tasdiqlaydi. Muvofiqlashtiruvchi darajada moliya, texnika, ishlab chiqarish, strategiya, yuridik va risk yo‘nalishlari vakillaridan iborat investitsion qo‘mita faoliyat yuritishi lozim.

Investitsion qo‘mita loyihalarni tasdiqlashdan oldin alternativ variantlarni ko‘rib chiqadi, strategik muvofiqlikni tekshiradi, moliyalashtirish va risk parametrlarini baholaydi hamda investitsion portfelning umumiy balansini nazorat qiladi. Operatsion darajada esa loyihalarni professional boshqarish funksiyasi, ya’ni Project Management Office tamoyillariga mos loyiha ofisi tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Ushbu tuzilma texnik bo‘limlarni almashtirmaydi, balki muddat, budjet, risk, shartnoma va hisobotlarni boshqarish standartlarini yagona tizimga keltiradi.

Investitsion loyiha samaradorligi faqat texnologik yechimga emas, balki moliyalashtirish tuzilmasiga ham bog‘liq. Iqtisodiy jihatdan foydali loyiha noto‘g‘ri qarz tuzilmasi sababli korxonaning likvidligi va moliyaviy barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli moliyalashtirish bo‘yicha qaror investitsion qaror bilan bir vaqtda shakllantirilishi lozim. Asosiy manbalarga sof foyda, amortizatsiya, bank kreditlari, lizing, obligatsiyalar, strategik investor mablag‘lari, loyiha moliyalashtirishi va boshqa zamonaviy moliyaviy vositalar kiradi.

Moliyalashtirishning asosiy tamoyili manba muddati va qiymatini loyihaning iqtisodiy hayotiy sikliga moslashtirishdir. Uzoq muddatda daromad keltiradigan kapital sig‘imli loyihalarni qisqa muddatli qarzlar hisobidan moliyalashtirish likvidlik riskini oshiradi. Kapital qiymatini baholashda WACC ko‘rsatkichidan foydalanish investitsion qarorning real moliyaviy bahosini shakllantirishga yordam beradi. Bunda faqat nominal foiz stavkasi emas, balki komissiyalar, sug‘urta, garov, valyuta riski va boshqa yashirin xarajatlar ham hisobga olinishi kerak. **WACC = E/(D+E) × Ke + D/(D+E) × Kd × (1−T)** bu yerda E- o‘z kapitali; D- qarz kapitali; Ke- o‘z kapitalining qiymati; Kd- qarzning qiymati; T - soliq stavkasi.

Qarz to‘lovlari jadvalini loyiha yaratadigan pul oqimlariga moslashtirish moliyaviy barqarorlikning muhim shartidir. Qarzga xizmat ko‘rsatish qobiliyatini baholashda DSCR koeffitsiyentidan foydalanish maqsadga muvofiq.

DSCR yetarli darajada bo‘lmasa, NPV ijobiy bo‘lgan loyiha ham qisqa muddatda moliyaviy qiyinchilikka duch kelishi mumkin. Shu sababli kreditni qaytarish grafigi qurilish davri, ishga tushirish muddati va loyihaviy quvvatga chiqish sur’atlari bilan birga modellashtirilishi zarur.Kapital sig‘imi yuqori loyihalar uchun asosiy qarz summasini barqaror pul oqimi shakllangunga qadar kechiktirishni nazarda tutuvchi imtiyozli davr moliyaviy xavfni sezilarli kamaytirishi mumkin.

Yirik sanoat korxonalari kapitalning faqat bitta manbasiga qaram bo‘lib qolmasligi kerak. O‘z mablag‘lari, kredit, lizing, loyiha moliyalashtirishi, strategik investitsiya, yashil moliyalashtirish va boshqa manbalarni maqsadli kombinatsiya qilish moliyaviy risklarni kamaytiradi.

Ekologik samarasi aniq bo‘lgan loyihalar uchun yashil moliyalashtirish instrumentlari, texnologik jihatdan murakkab loyihalar uchun esa kapital bilan bir qatorda texnologiya, kompetensiya va bozorga kirish imkonini beruvchi strategik investor jalb etilishi mumkin. Loyiha moliyalashtirishining afzalligi shundaki, jalb qilingan mablag‘larning asosiy qaytarish manbai korxonaning umumiy balansidan ko‘ra loyihaning kelajak pul oqimlariga bog‘lanadi. Bu risklarni loyiha ishtirokchilari o‘rtasida aniqroq taqsimlash imkonini beradi.

Investitsion risk loyihaning barcha hayotiy sikli davomida baholanib borilishi lozim. Risklarni faqat biznes-rejaning alohida bo‘limi sifatida ko‘rish yetarli emas. Har bir loyiha bo‘yicha doimiy yangilanadigan risklar reyestri shakllantirilishi kerak. Risklar reyestrida riskning tavsifi, yuz berish ehtimoli, potensial zarar, mas’ul shaxs, kamaytirish chorasi va qoldiq risk darajasi aks ettiriladi. Texnologik, moliyaviy, valyuta, bozor, qurilish, ekologik, kontrakt va operatsion risklar alohida guruhlar sifatida ko‘rib chiqilishi lozim.

Ssenariy tahlili investitsion qarorlarning barqarorligini baholashda muhim vositadir. Bunda bazaviy, optimistik va salbiy ssenariylar ishlab chiqilib, uskunalar narxining oshishi, qurilish muddatining cho‘zilishi, mahsulot narxining pasayishi, xomashyo qiymatining ortishi va valyuta kursining o‘zgarishi kabi omillar modellashtiriladi.

Loyihaning alohida omillarga qanchalik bog‘liqligini aniqlash uchun sezgirlik tahlilidan foydalanish maqsadga muvofiq. Yuqori sezgirlik investitsion natijaning muayyan omil o‘zgarishiga kuchli bog‘liqligini anglatadi. Farg‘ona NQIZda xomashyo qiymati, quvvatlardan foydalanish darajasi, valyuta kursi va uskunalar narxi; “Farg‘onaazot” AJda tabiiy gaz narxi, birlik mahsulotga gaz sarfi va mineral o‘g‘itlarning jahon narxi; kimyoviy tolalar yo‘nalishida esa bozor talabi, quvvat yuklamasi va texnologik yangilanish qiymati asosiy sezgir omillar sifatida qaralishi mumkin.

Valyuta kreditlari va import uskunalari ulushi yuqori bo‘lgan loyihalarda tabiiy xedjirlash tamoyiliga amal qilish zarur. Eksportdan valyuta tushumi shakllantiradigan korxona ushbu tushumni valyutadagi qarz to‘lovlarini qoplashga yo‘naltirishi orqali valyuta nomuvofiqligini kamaytirishi mumkin.

Yagona raqamli investitsion platformani yaratish tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni takomillashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Yirik korxonalarda loyiha budjeti, xaridlar, shartnomalar, ishlab chiqarish

ko‘rsatkichlari va loyiha grafigi turli axborot tizimlarida yuritilishi boshqaruvning tezkorligini pasaytiradi.

Yagona platforma loyiha pasporti, budjet, shartnomalar, xaridlar, muddatlar, risklar, jismoniy bajarilish darajasi, to‘lovlar va erishilgan natijalarni bir tizimda birlashtirishi kerak. Rahbariyat uchun raqamli boshqaruv panelida reja va haqiqiy budjet, bajarilish muddati, tayyorlik darajasi, asosiy risklar, kutilayotgan iqtisodiy samara va muhim og‘ishlar real vaqtga yaqin rejimda ko‘rsatilishi lozim. Bu kechikkan nazoratdan preventiv boshqaruvga o‘tish imkonini yaratadi.

Investitsion loyiha ishga tushirilgach, uning natijalarini dastlabki biznes-reja bilan solishtiruvchi postinvestitsion audit o‘tkazilishi lozim. Auditning asosiy maqsadi aybdorlarni aniqlash emas, balki boshqaruv xatolari va muvaffaqiyatli tajribalarni korporativ bilimga aylantirishdir.

Rejalashtirilgan va amalda olingan iqtisodiy samara, loyiha qiymati, muddat, ishlab chiqarish quvvati, energiya va resurs tejalishi, daromad va rentabellik ko‘rsatkichlari taqqoslanadi. Olingan xulosalar keyingi loyihalarni baholashda majburiy axborot manbasi sifatida qo‘llanilishi kerak.

Farg‘ona neftni qayta ishlash zavodida investitsion strategiya qayta ishlash chuqurligini oshirish, yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini ko‘paytirish, energiya va resurs samaradorligini yaxshilash hamda texnologik ishonchlilikni kuchaytirishga yo‘naltirilishi lozim.

Alohida qurilmalarni modernizatsiya qilish qarori butun texnologik zanjirga ta’siri bo‘yicha baholanishi kerak. Bir uchastka quvvatini oshirish cheklovchi boshqa bo‘g‘in modernizatsiya qilinmasa, kutilgan iqtisodiy samarani bermasligi mumkin. Prediktiv diagnostika, raqamli monitoring va lokalizatsiya ushbu korxona uchun muhim investitsion yo‘nalishlardir.

“Farg‘onaazot” AJda investitsion strategiya sarflanayotgan resurs birligiga maksimal iqtisodiy natija yaratish tamoyiliga asoslanishi zarur. Tabiiy gaz sarfini kamaytirish nafaqat texnologik ko‘rsatkich, balki keyingi investitsiyalarni moliyalashtiruvchi iqtisodiy manba sifatida qaralishi kerak.

Korxonada mahsulot portfelini diversifikatsiya qilish, tabiiy gaz va mineral o‘g‘itlar narxlari bo‘yicha stress-testlarni joriy etish, yangi quvvatlarni eksport bozorlarining real talabi va valyuta tushumi bilan uyg‘unlashtirish tavsiya etiladi.

Farg‘ona kimyoviy tolalar zavodida esa yirik kapital qo‘yilmalardan oldin kompleks huquqiy, texnik, mulkiy, ekologik va bozor diagnostikasini o‘tkazish zarur. Diagnostika asosida mavjud ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, yangi mahsulot turiga o‘tish yoki sanoat maydonini ko‘p funksiyali ishlab chiqarish kompleksiga transformatsiya qilish ssenariylari qiyosiy baholanishi kerak.

Tadqiqot obyektlari bo‘yicha ustuvor taklif va tavsiyalar

Korxona	Asosiy ustuvor yo‘nalish	Tavsiya etilgan mexanizm	Kutiladigan natija
Farg‘ona NQIZ	• Qayta ishlash chuqurligi, energiya samaradorligi	• O‘zaro bog‘langan investitsion portfel, prediktiv diagnostika, lokalizatsiya	Yuqori qo‘shilgan qiymat, kamroq to‘xtash va xarajat
“Farg‘onaazot” AJ	• Gaz va resurs sig‘imini kamaytirish, mahsulot diversifikatsiyasi	• Resurs tejamkor loyihalar, stress-test, eksport-moliya uyg‘unligi	Tannarx pasayishi, bozor barqarorligi
Farg‘ona kimyoviy tolalar zavodi	• Huquqiy-texnik diagnostika, rivojlanish modelini tanlash	• 3 ssenariyli baholash, pilot bosqich, strategik investor	Risk kamayishi, investitsion jozibadorlik oshishi

Riskni kamaytirish uchun yirik investitsiyalarni bosqichma-bosqich amalga oshirish, avval pilot loyihani sinovdan o‘tkazish, texnologik va bozor hayotiyligi tasdiqlangandan keyingina kengaytirish maqsadga muvofiq. Kap-

ital bilan bir qatorda texnologiya va bozorga kirish imkoniyatini taqdim etuvchi strategik investor jalb qilish ham muhim yo‘nalish hisoblanadi.

4-rasm. Tadqiqot obyektlari bo‘yicha ustuvor taklif va tavsiyalar

Zamonaviy modernizatsiya faqat tayyor uskunani xarid qilish bilan cheklanmasligi lozim. Yirik sanoat korxonalari universitetlar va ilmiy-tadqiqot tashkilotlari bilan barqaror hamkorlik mexanizmini shakllantirishi kerak. Qo‘shma loyihalar energiya sarfini kamaytirish, yangi materiallar yaratish, raqamli diagnostika, chiqindilarni qayta ishlash va texnologik jarayonlarni optimallashtirishga qaratilishi mumkin. “Korxona- universitet-ilmiy tashkilot” mexanizmida korxona amaliy muammoni shakllantiradi, ilmiy tashkilot texnologik yechim ishlab chiqadi, pilot sinovdan o‘tgan samarali yechim esa sanoat miqyosida kengaytiriladi. Bu yondashuv korxonada ichki innovatsion salohiyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Taklif etilayotgan o‘zgarishlarni birdaniga emas, bosqichma-bosqich joriy etish maqsadga muvofiq. Birinchi bosqichda investitsion diagnostika, yagona loyiha pasporti, baholash mezonlari va investitsion qo‘mita tizimi shakllantiriladi.

Ikkinchi bosqichda investitsion portfel boshqaruvi, raqamli monitoring, risklar reyestri va postinvestitsion audit joriy etiladi.

Uchinchi bosqichda loyiha moliyalashtirishi, yashil va aralash moliyalashtirish instrumentlaridan foydalanish kengaytiriladi, transformatsion loyihalar va ilmiy-ishlab chiqarish kooperatsiyasi rivojlantiriladi.



5-rasm. Takomillashtirilgan mexanizmni bosqichma-bosqich joriy etish modeli

Takomillashtirilgan tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning amaliy natijasi faqat investitsiya hajmining ko‘payishi bilan emas, balki kapitaldan foydalanish sifati bilan baholanishi lozim. Taklif etilayotgan mexanizmlar investitsion qarorlarni qabul qilish muddatini qisqartirish, loyiha budjeti oshib ketish ehtimolini kamaytirish, kapitaldan foydalanish samaradorligini ko‘tarish, energiya va resurs xarajatlarini pasaytirish, risklarni oldindan aniqlash va investitsion boshqaruv shaffofligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Natijada korxonadagi boshqaruv mantig‘i “qancha investitsiya o‘zlashtirildi?” degan yondashuvdan “har bir investitsiya birligi qanday iqtisodiy, texnologik va strategik natija yaratdi?” degan natijadorlikka yo‘naltirilgan yondashuvga o‘tadi. **Irs = 0,25Km + 0,20Kt + 0,20Kr + 0,15Ke + 0,10Ki + 0,10Ks** Mazkur integral ko‘rsatkichda moliyaviy natijadorlik, texnologik samaradorlik, resurs tejamkorligi, ekologik samara, innovatsionlik va strategik barqarorlikning o‘zaro uyg‘unligi nazarda tutiladi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari sanoat korxonalarida investitsion jarayonlarni samarali boshqarish investitsiya hajmini oshirish bilangina cheklanmasdan, ularni strategik maqsadlar bilan uyg‘unlashtirish, moliyaviy resurslarni oqilona taqsimlash, risklarni oldindan baholash va yakuniy natijalarni kompleks nazorat qilishni talab etishini ko‘rsatdi. Shu nuqtai nazardan, investitsion boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini yagona va uzluksiz tizim sifatida shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Taklif etilgan yondashuvda strategik diagnostika, investitsion ehtiyojlarni aniqlash, loyihalarni shakllantirish va saralash, ko‘p mezonli baholash, investitsion portfelni shakllantirish, moliyalashtirish manbalarini tanlash, risklarni boshqarish, raqamli monitoring hamda postinvestitsion audit o‘zaro bog‘langan yagona boshqaruv sikliga birlashtiriladi. Bunday tizim korxonalarda investitsion qarorlarning shaffofligi va asoslanganligini oshirish, resurslarning samarasiz taqsimlanishini kamaytirish hamda loyihalar o‘rtasidagi ustuvorliklarni aniq belgilash imkonini beradi.

Tadqiqotda investitsion loyihalarni faqat xarajatlarni qoplanish muddati kabi moliyaviy ko‘rsatkichlar asosida baholash yetarli emasligi asoslandi. Sanoat korxonalari uchun strategik muvofiqlik, texnologik yangilanish, energiya va resurs samaradorligi, eksport salohiyati, ekologik ta’sir, mahalliylashtirish darajasi va risk ko‘rsatkichlarini ham hisobga oluvchi ko‘p mezonli baholash tizimi maqsadga muvofiqdir. Mazkur yondashuv investitsion loyihalarning nafaqat moliyaviy, balki uzoq muddatli strategik va texnologik samaradorligini ham aniqlash imkonini beradi.

Moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish nuqtai nazaridan loyiha muddati va pul oqimlariga mos moliyaviy manbalarni tanlash, kapital qiymatini xalqaro mezonlar asosida baholash, qarzga xizmat ko‘rsatish qobiliyatini nazorat qilish hamda moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish muhim yo‘nalish sifatida belgilandi. Bu esa korxonalarning moliyaviy barqarorligini oshirish, qarz yuklamasini maqbullashtirish va investitsion loyihalarning amalga oshirilishida yuzaga keladigan likvidlik risklarini kamaytirishga xizmat qiladi.

Investitsion risklarni boshqarishda doimiy yangilanib boradigan risklar reyestrini yuritish, ssenariy va sezgirlik tahlillaridan foydalanish, valyuta tushumlari va valyutadagi qarz majburiyatlarini o‘zaro muvofiqlashtirish zarurligi asoslandi. Shuningdek, investitsion loyihalarning natijadorligini faqat mablag‘larning o‘zlashtirilishi bilan emas, balki rejalashtirilgan va haqiqiy iqtisodiy, texnologik, ekologik hamda ishlab chiqarish natijalari o‘rtasidagi farq bilan baholash lozimligi belgilandi.

Farg‘ona neftni qayta ishlash zavodi uchun qayta ishlash chuqurligini oshirish, yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini ko‘paytirish, energiya samaradorligini yaxshilash, prediktiv diagnostika va texnologik zanjirning o‘zaro bog‘langan investitsion portfelini shakllantirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilandi.

“Farg‘onaazot” AJ uchun tabiiy gaz va energiya resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, birlik mahsulotga to‘g‘ri keladigan resurs sarfini kamaytirish, mahsulot portfelini diversifikatsiya qilish, eksport strategiyasi va investitsion siyosatni uyg‘unlashtirish, shuningdek, yirik loyihalarni stress-test asosida baholash muhim ahamiyatga ega.

Farg‘ona kimyoviy tolalar zavodi uchun esa yirik investitsion qarorlardan oldin kompleks huquqiy, texnik, mulkiy, ekologik va bozor diagnostikasini o‘tkazish, mavjud aktivlarning investitsion yaroqliligini baholash va rivojlanishning bir nechta ssenariylarini qiyosiy tahlil qilish zarur. Mazkur korxonada investitsiyalarni bosqichma-bosqich amalga oshirish va texnologiya hamda bozorga kirish imkonini beruvchi strategik investorlarni jalb qilish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, investitsion boshqaruvni raqamlashtirish, yagona axborot platformasini joriy etish, loyihalarning budjeti, muddatlari, risklari va natijalarini real vaqtga yaqin rejimda monitoring qilish hamda postinvestitsion audit tizimini shakllantirish korxonalarda boshqaruv sifatini sezilarli oshirishi mumkin.

Umuman olganda, taklif etilayotgan tashkiliy-iqtisodiy mexanizm korxonalarda investitsion faoliyatni oddiy kapital qo‘yilmalarni o‘zlashtirish jarayonidan strategik natija, iqtisodiy qiymat va barqaror rivojlanishni yaratishga qaratilgan boshqaruv tizimiga aylantirishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuvni amaliyotga joriy etish investitsion qarorlarning sifatini oshirish, kapitaldan foydalanish samaradorligini kuchaytirish, risklarni ka-

maytirish va Farg‘ona viloyati sanoat korxonalarining uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta’minlash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-598-son, 2019-yil 25-dekabr.

3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston-2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. PF-158-son, 2023-yil 11-sentabr.

4. Vahobov A.V., Xajibakiyev Sh.X., Muminov N.G. “Xorijiy investitsiyalar”. Toshkent: Moliya, 2010.

5. G‘ozibekov D.G. “Investitsiyalarni moliyalashtirish muammolari”. Toshkent: Moliya, 2003.

6. Xonkeldiyeva G.Sh. “Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida korporatsiyalarni boshqarishning ilmiy-metodologik asoslari”. Toshkent, 2017.

7.Xonkeldiyeva G.Sh. “Telekommunikatsiya sohasida investitsion faoliyatni boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi” // Ekonomika i biznes: teoriya i praktika. 2019. № 11-3. B. 146–150.

8. Xonkeldiyeva G.Sh. “O‘zbekiston Respublikasida sanoat korxonalarini rivojlantirish” // Iqtisodiyot va ta’lim. 2018.

9.Xonkeldiyeva G.Sh. “Davlat ishtirokidagi aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv xususiy-atlari” // Byulleten nauki i praktiki. 2017. № 11.

10.Xonkeldiyeva G.Sh. “Hudud sanoatini innovatsion rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlash yo‘nalishlari va shartlari”. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2021.

11.O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Asosiy kapitalga investitsiyalar va sanoat rivo-jlanishiga oid statistik materiallar.

12.Farg‘ona viloyati statistika boshqarmasi. Hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga oid statistik va tahliliy materiallar.

https://www.fnpz.uz/uz/

13.“Farg‘onaazot” AJning yillik moliyaviy hisobotlari, auditorlik xulosalari va korporativ materiallari.

https://uzkimyosanoat.uz/uz/enterprise/manufacture/ferghanaazot

14. Farg‘ona neftni qayta ishlash zavodining rasmiy korporativ hisobot materiallari.

15. “Farg‘ona kimyo zavodi” MchJ rasmiy sayti materiallri

. https://fergchem.com/uz

16. ISO 31000:2018. Risk Management — Guidelines.

https://alison.com/course/iso-31000-2018-enterprise-risk-management-framework